

שלושה דגלים ואיב אחד

המתנדבים היהודים מארץ ישראל ששירתו בצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה מילאו 3 משימות שהיו קריטיות ליישוב היהודי הקטן בארץ: לחימה בנאצים, יצירת קשר עם "שארית הפלטה" ובניית גרעין לצבא סדיר יהודי

הרג'ימנט הארץ ישראלי, 1943 | היישוב היהודי ראה בפלוגות היהודיות את הגרעין של הצבא היהודי שעומד לקום, ואילו הבריטים ראו בהן יחידות של חיל מצב למילוי משימות משניות כמו שמירה על שבויים, ליווי מטענים ואבטחת מתקנים



ב-1939, כאשר פרצה מלחמת העולם השנייה, נאלץ היישוב היהודי בארץ ישראל להסתגל למצב אבסורדי שבו היה עליו להמשיך בהתנגדותו למדיניות הספר הלבן של הבריטים ובה בעת להצטרף לבריטניה במלחמתה נגד גרמניה הנאצית ונגד יתר מדינות הציר. למרות היחס הדואלי לבריטניה הוציא מקרב היישוב היהודי בארץ ישראל, שמנה באותם הימים פחות מחצי מיליון נפש, יותר מ-30 אלף מתנדבים (כשביעית מהם נשים) שהתגייסו לצבא הבריטי. כ-800 מהם נפלו בקרבות. המתנדבים באו מכל גוני הקשת החברתית, הכלכלית והאידיאולוגית של היישוב היהודי. הם שאפו להילחם נגד הנאצים, לנקום בהם את נקמת היהודים שנרצחו ועונו, ליצור קשר עם יהודים באירופה וליצור את הגרעין שממנו יצמח הצבא הסדיר במסגרת המדינה היהודית שתקום. המגויסים מארץ ישראל היו חלק ממיליון וחצי יהודים שנלחמו נגד הנאצים ובעלי בריתם במלחמת העולם השנייה. כרבע מיליון מהם נפלו בקרבות.

המתנדבים נאבקו להכרה ביחודיותם - היותם יהודים מארץ ישראל - ודרשו לתת לכך ביטוי באמצעות שירות ביחידות יהודיות נפרדות שיהיה להן פיקוד יהודי, שירושו להניף את הדגל הלאומי ולהשתמש בשפה העברית ובסמל המגן דוד. לעומת זאת הבריטים השתדלו ככל האפשר לעמעם את הייחודיות של המשרתים היהודים.

המתנדבים שירתו בכל זירות הלחימה - ובכללן צפון אפריקה, אירופה, המזרח הרחוק, עיראק ואתיופיה - ובכל החילות. כ-5,300 מתנדבים שירתו בחיל הרגלים, כ-5,000 בחיל התובלה, כ-4,700 בחיל הנדסה. כ-4,600 נשים שירתו בחיל העזר לנשים ובמסגרת חיל האוויר. כמו כן שירתו מתנדבים ומתנדבות בחילות הבאים: הים, ההספקה, התותחנים, הרפואה, הקשר והמודיעין. מתנדבים יהודים מארץ ישראל אפילו שירתו ביחידות קומנדו של צבא בריטניה.

הקמת הפלוגות היהודיות הראשונות

מנהיגי היישוב היהודי העדיפו עם פרוץ מלחמת העולם השנייה להקים יחידות יהודיות לוחמות במסגרת הצבא הבריטי, אולם הבריטים העדיפו לפזר את המתנדבים לפי צורכיהם בין היחידות הבריטיות השונות. ראשוני המתגייסים מקרב היישוב היהודי בארץ ישראל אכן פוזרו בין יחידות בריטיות שונות במקצועות כמו תותחני חוף, נהגים, קשר והנדסה. רבים מהמתנדבים גויסו ליחידות לא מקצועיות כמו חיל החפצים, שהיו למעשה גדודי עבודה צבאיים למחצה.

ב-6 באוגוסט 1940 החל גיוסן של שש הפלוגות הראשונות לחיל המצב בארץ ישראל. בכוונת הבריטים היה לגייס שלוש פלוגות יהודיות ושלוש פלוגות ערביות כדי לשמור על עקרון השוויון, אולם היענות של הערבים לגיוס הייתה נמוכה מאוד, והבריטים ויתרו עד מהרה על העיקרון הזה (בסך הכול גויסו כ-10,000 ערבים, חלקם ליחידות מעורבות - כמו החפצים - וחלקם ליחידות נפרדות). בסופו של דבר קמו 15 פלוגות יהודיות, שבכל אחת מהן שירתו 200 חיילים ובכולן יחדיו כ-3,000 איש. נקבע שהפלוגות יהיו חלק מה"באפס" (Buffs) - כינויו של הרגימנט המלכותי של מזרח קנט שהיה מוצב בארץ ישראל. היישוב היהודי ראה בפלוגות היהודיות את הגרעין של הצבא היהודי שעומד לקום, ואילו הבריטים ראו בהן יחידות של חיל מצב למילוי משימות משניות כמו שמירה על שבויים, ליווי מטענים ואבטחת



רס"ן (מיל) ד"ר ישראל בן דור
היסטוריון

מתקנים. לכן ההכשרה והציוד שנתנו הבריטים למי ששובצו בפלוגות האלה היו בסיסיים בלבד.

שני אסונות כנדים

שני אסונות גדולים זכורים בתולדות ימיה של ההתנדבות. האסון הראשון אירע ב-1941: רוב החפצים שגויסו מהיישוב היהודי בארץ ישראל נפלו בשבי הגרמנים ביוון (בסך הכול גויסו מהיישוב היהודי יותר מ-1,500 איש לחיל החפצים). כ-150 מהשבויים הצליחו להימלט משוביהם, אולם קרוב ל-1,300 נשארו בשבי הגרמני עד תום המלחמה. הייתה זו טראומה קשה ביותר, מכיוון שהאוכלוסייה היהודית בארץ מנתה באותה העת פחות מחצי מיליון נפש בלבד. לדבריו של יואב גלבר², שחקר את הפרשה ביסודיות, עד היום לא ניתן להגיע למספרים מוחלטים של השבויים, של הבורחים ושל הנעדרים. ישנם עדיין לא מעטים (בין 100 ל-140) שגורלם אינו ידוע עד היום. יש לציין כי בלחצם של השבויים הבריטים, ראו בהם הגרמנים חיילים בריטים לכל דבר, והיחס אליהם היה דומה לזה שקיבלו השבויים הבריטים האחרים. הם הועסקו בעבודות כרייה במכרות פחם ובקבוצות עבודה בגרמניה, ולמעט מקרי מוות בודדים עקב תקריות ומחלות, חזרו ברובם הגדול לארץ בתום המלחמה. יש לציין שבבית הקברות הצבאי הבריטי רקוביזקי בקרקוב שבפולין קבורים 13 חפרים ארץ ישראלים שמתו בהיותם בשבי.

האסון השני אירע ב-1 במאי 1943: בהתקפה של חיל האוויר הגרמני על שיירת אוניות לאי מלטה הוטבעה אוניית המטענים הבריטית "ארינפורה". מתוך 1,025 החיילים ואנשי הצוות שהיו על האנייה נספו 664, ובהם 139 חיילים יהודים מארץ ישראל ששירתו בפלוגת התובלה 462. משימתם הייתה להתארגן במלטה לקראת הפלישה לסיציליה. לימים הוקמה בהר הרצל מצבה לזכר 139 הנספים הארץ ישראלים ב"ארינפורה".

הבריטים מסייעים להקמת הפלמ"ח

כאמור, הבריטים השתדלו ככל האפשר למנוע את הקמתן של יחידות לוחמות יהודיות מחשש שאלה יפעלו נגדם אחרי שתסתיים המלחמה. יתר על כן, במשך שנות המלחמה אף הוסיפו הבריטים לפעול נגד ארגוני המחתרת של היישוב. אולם הבריטים גם ידעו לשתף פעולה עם היישוב כשהדבר תאם את הצרכים שלהם. בין היתר היה שיתוף פעולה כזה עם היישוב בתחום המודיעין והפעולות המיוחדות נגד הגרמנים ונגד בעלי בריתם. במסגרת שיתוף הפעולה הזה אף סייעו הבריטים למשך זמן קצר להקמת הפלמ"ח.

במקרה של פלישה גרמנית לארץ ישראל. בסופו של דבר נשארה "תוכנית הצפון" על הנייר בלבד לא רק משום שהגרמנים בפיקודו של רומל הובסו באל-עלמיין, וסכנת הפלישה לארץ ישראל חלפה, אלא גם כי התברר שהיישוב היהודי אינו מסוגל להגדיל את הפלמ"ח אל מעבר ל-1,000 מגויסים. לאחר תבוסת רומל באל-עלמיין, באוקטובר 1942, הפסיקו הבריטים לתמוך בפלמ"ח.

פרשת הצנחנים הארץ ישראלים

בסתיו 1942, כאשר הגיעו הידיעות על שואת היהודים באירופה, ביקש היישוב היהודי לפעול בכל דרך להצלתם. הפער בין גודל האתגר לבין האפשרויות המעשיות של היישוב היהודי היה מדכדך ביותר, ועל הרקע הזה נוצר שיתוף הפעולה עם הבריטים שאיפשר את שליחת הצנחנים מארץ ישראל ליהודים באירופה הכבושה.

בשנים 1942-1944 נבדקו ואומנו מאות מחברי ההגנה, מהם גם מי שהיו מגויסים לצבא הבריטי, כדי להגיע אל המתאימים ביותר למשימת ההצלה מעבר לקווי הגרמנים. מתוך המאות שנבדקו ואומנו גויסו לשליחות באירופה 37 לוחמים - מהם 34 גברים ו-3 נשים. 31 היו חברי קיבוצים, מהם 11 מהפלמ"ח. הם אומנו הן על ידי ההגנה והן על ידי הבריטים. מבחינת הבריטים נועדו הצנחנים לעסוק במשימות ריגול וחבלה בארצות הכבושות, לעזור לפרטיזנים ולסייע לבריחתם של טייסי בעלות הברית שמטוסיהם הופלו בשטחים שנמצאים בשליטת גרמניה. הצנחנים ושולחיהם כמובן הגדירו באופן שונה לגמרי את המשימה: להציל יהודים רבים ככל האפשר. 27 שליחים הגיעו אל מעבר לקווי האויב. 13 מהם נפלו בשבי, ומתוכם שבעה (ובהם שתי נשים - חנה שנש וחביבה רייק - הוצאו להורג).

הקמת הבריגדה היהודית

התקדמותו של רומל במדבר המערבי ביוני וביוני 1942 והלחצים של גורמים יהודיים ושל בריטים פרו-ציונים הניעו את קבינט המלחמה הבריטי לאשר באוגוסט 1942 את הקמתו של רגימנט ארץ ישראל. זה הוקם בספטמבר 1942. הרגימנט קלט את 15 פלוגות הבאפס היהודיות, ואלה אוגדו ב-3 גדודים עבריים. נוסף על כך כלל הרגימנט גם גדוד ערבי אחד. תקוות המתנדבים - כי הקמת הרגימנט תביא להשתתפותם בלחימה בחזית - נכזבה: חיילי הרגימנט, כמו חיילי הבאפס, הועסקו בעיקר בתפקידי עזר.

רק בשלהי המלחמה, בספטמבר 1944, נענו הבריטים לדרישת הסוכנות היהודית להקים בריגדה (חטיבה) יהודית לוחמת - חי"ל. זו הוקמה על בסיס שלושת הגדודים היהודיים של הרגימנט הארץ ישראלי, ואליהם צורפו יחידות סיוע חטיבתיות: חת"ם, הנדסה, אספקה, רפואה וחימוש. נראה שראש הממשלה וינסטון צ'רצ'יל הושפע מאוד מרצח העם היהודי באירופה והוא הצליח לכפות את דעתו על המנגנון שמתחתיו לאשר את הקמת החטיבה היהודית. נקבע שהדגל הלאומי יהיה דגל הבריגדה, ושהסמל שלה יהיה מגן דוד זהוב. הצבע הזה נועד להזכיר את הטלאי הזהוב שחויבו היהודים לענוד תחת השלטון הנאצי. למפקד הבריגדה מונה בריגדיר (תא"ל) ארנסט פרנק בנג'מין (שמו העברי: לוי בנימין), קצין יהודי (קנדי) ותיק בחיל ההנדסה. שלושת הגדודים של הרגימנט הארץ ישראלי - שהועברו לבריגדה -

הקמת הפלמ"ח במאי 1941 הייתה למפנה מהפכני בתולדות ההגנה. הפלמ"ח נועד לשמש צבא סדיר המצוי בכוננות מתמדת לפעולה. מאמצי ההגנה להקים את שתי הפלוגות הראשונות מקרב ההתיישבות העובדת בעמקים ובגליל נפגעו קשות מאסון הכ"ג, שבו נספו 23 מטובי המפקדים והלוחמים של ההגנה בשעה שהיו בדרכם לפעולת חבלה במפעלי הזיקוק בטריפולי בלבנון. זו הייתה אז בשליטת צרפת של וישי ששירתה את האינטרסים של גרמניה הנאצית. האסון אירע ב-18 במאי 1941, שלושה ימים אחרי ההודעה על הקמת הפלמ"ח. בין הנופלים היו רבים שנועדו להיות מהמפקדים ומהמדריכים של הפלמ"ח.

את פעולת החבלה בטריפולי תכננו הבריטים, ומפקד המבצע, שנספה יחד עם הכ"ג, היה קצין בריטי. ב-2011 התפרסמו הממצאים של חקירה מקיפה שנערכה בחסות משרד הביטחון. התברר שהלוחמים לא הגיעו לחופי טריפולי, וככל הנראה, מסיבה שאינה ידועה, אירעה התפוצצות בספינה בזמן שהייתה בלב ים, וכל נוסעיה נהרגו.³ יש לציין ששיתוף פעולה במודיעין ובחבלה היה גם בין האצ"ל לבריטים, ובמאי 1941 נהרג דוד רזיאל, מפקד הארגון, בפעולה בעיראק. לפני שפלטו לסוריה כדי לסלק משם את שלטון וישי הפרו-נאצי ביקשו הבריטים מהנהגת היישוב סיוע - בעיקר חוליות של סירים ושל חבלנים. ב-7 ביוני הצטרפו חוליות של הפלמ"ח לדיוויזיה אוסטרלית שעליה הוטל לכבוש את לבנון. בקרב עם כוח צרפתי בשטח לבנון נפצע משה דיין בעינו.

בשלהי 1941 כבר מנה הפלמ"ח שש פלוגות בתקן חסר. עם זאת הוא נקלע לקשיים שכן ההגנה התקשתה מאוד לממן גרעין כזה של צבא קבע. למרבה המזל, על רקע התקדמותו של צבא גרמניה בצפון אפריקה הפגין צבא בריטניה נכונות להרחיב את היקפו של שיתוף הפעולה עם היישוב היהודי ולהכשיר יחידות יהודיות מיוחדות לפעולות בלימה וחבלה נגד הגרמנים במקרה שיצליחו לכבוש את ארץ ישראל. באפריל 1942 נפתח מחנה אימונים במשמר-העמק, ובמשך חודשיים התאמנו בו יותר מ-500 לוחמי פלמ"ח.

הבריטים סייעו להקים תשע פלוגות, שאימוניהן כללו סיירות, צליפה וחבלה. כמו כן הוקמו יחידות מיוחדות לפעולה מעבר לקווי האויב, ובהן המחלקה הערבית (שאנשיה כונו "מסתערבים") ואשר נועדה למלא תפקידי סיור ומודיעין בארצות ערב; הוקמה המחלקה הגרמנית, ובה מתנדבים ילידי גרמניה בעלי חזות ארית שנועדה לפעולות מודיעין וחבלה במדבר המערבי, וכן הוקמה יחידת הבלקן שנועדה בעיקר להכשיר צנחנים לצנוח מעבר לקווי האויב.

על רקע החששות מהפלישה הגרמנית הוכנה "תוכנית הצפון" שבמסגרתה אמור היה היישוב היהודי להתרכז בכרמל ובגליל ובסיוע כוחות בריטיים לבלום את צבא גרמניה. גם המגויסים מהיישוב בצבא הבריטי היו אמורים לעזוב את יחידותיהם ולהצטרף ליישוב היהודי

הבריטים השתדלו ככל האפשר

לעמעם את הייחודיות של

המשרתים היהודים



צעדה של ותיקי התותחנים מהבריגדה היהודית ב־1955, עשור לאחר המלחמה | היישוב היהודי ראה בפלוגות היהודיות את הגרעין של הצבא היהודי שעומד לקום, ואילו הבריטים ראו בהן יחידות של חיל מצב למילוי משימות משניות כמו שמירה על שבויים, ליווי מטענים ואבטחת מתקנים

והקימו בתי ספר והכשרות לקראת העלאתם ארצה. בכל מקום שאליו הגיעו המתנדבים הם חיפשו אחר ניצולים וניסו לסייע להם.

בתחילת 1944 הקימו החיילים היהודים את "המרכז לפליטים", וזה הפך בסוף אוקטובר 1944 לגוף שנקרא "המרכז לגולה באיטליה". אלה היו המשימות שהוא נטל על עצמו: לשקם את הקהילות היהודיות, לחבר בין הניצולים לבין מוסדות התנועה הציונית ולארגן אותם לקראת עלייה לארץ ישראל. "המרכז לגולה" קיבל על עצמו את המרות של מוסדות היישוב היהודי וההגנה, פעל עם ארגון הג'וינט, ובהדרגה התרחבו פעולותיו וחרגו לארצות נוספות והוא הפך להיות "המרכז לאירופה". המטה שלו היה בפריז.

הופעתם של חיילים יהודים - עם סמליהם וכלי נשקם - הייתה בעבור הניצולים מקור לגאווה ולביטחון לאחר תקופה ארוכה של אובדן תקווה ושל ייאוש.

המתנדבים היהודים הקדימו להבין את תפקידה של "שארית הפלטה" במאבק להקמתה של מדינת ישראל. בעזרת השילוב של אפשרויות ארגוניות ולוגיסטיות, שעמדו לרשותם במסגרת הצבא הבריטי, ושל להט יהודי וציוני הפכו המתנדבים לגורם העיקרי שכיוון את "שארית הפלטה", גיבש אותה והפך אותה לגורם מרכזי במאבק להקמת המדינה.

אחרי המלחמה החלה תנועה המונית של ניצולים יהודים, שקיבלה את הכינוי "הבריחה", ובמסגרתה נעו קרוב לרבע מיליון פליטי שואה - בעיקר ממזרח אירופה (פולין ובריה"מ) למערב. מעצמות הכיבוש המערביות התמודדו עם התופעה הזאת באמצעות הקמתם של מחנות עקורים בגרמניה, באוסטריה ובאיטליה בלי לתת את הדעת לחוסר האנושיות שבכליאת ניצולי גטאות ומחנות פעם נוספת מאחורי גדרות תיל.

חלוצי תנועת "הבריחה" היו קבוצות של פרטיזנים יהודים, ובראשם אבא קובנר, שהגיעו למחנות של היחידות היהודיות בצפון איטליה. בטררוויזו, ליד מחנה הבריגדה, הוקם מחנה לניצולים שנועד באופן רשמי, כפי שאישר מפקד החי"ל, לקלוט קרובי משפחה של אנשי הבריגדה, והחיילים דאגו לכל מחסורם. כשני רבבות יהודים מגרמניה, מאוסטריה, מפולין, מצ'כוסלובקיה, מהונגריה ומרומניה עברו במקום

כונסו בבורג אל־ערב במצרים, הצטיידו ונבנו מחדש - הפעם במתכונת של גדודי חי"ר לוחמים - עם יחידות הסיוע החטיבתיות.

הבריגדה הגיעה לאיטליה ב־5 בנובמבר 1944. באזור העיירה פיוג'י היא התאמנה באופן אינטנסיבי, וב־4 במרס 1945 היא נכנסה לחזית בגזרת אלפונסינה-מצאנו. משימת החטיבה הייתה להחזיק את הקו: בשעות הערב היו הצדדים מפגיזים זה את זה באש ארטילרית, ובלילות היו שני הצדדים שולחים סיוורים לשטח ההפקר שבין הקווים. האבדות הראשונות של החטיבה נגרמו כתוצאה ממוקשים שהניחו הגרמנים. באותה הגזרה גם ניהלה החטיבה את ההתקפה הראשונה שלה: חייליה כבשו עמדות קדמיות של הגרמנים בסיוע מטוסים, טנקים וארטילריה. ב־24 במרס הועברה הבריגדה מגזרת אלפונסינה המישורית לגזרת נהר ה־סְנִי, אזור הררי ומבוותר, שנחשבה קשה יותר הן מבחינת הקרקע והן מבחינת האויב. הבריגדה הצליחה לעמוד במשימה שהוטלה עליה - להשתלט על הגדה הדרומית של נהר ה־סְנִי - ואף עלה בידה לצלוח אותו ולכבוש ראש גשר בגדה הצפונית שלו. הלחימה הייתה קשה וכרוכה באבדות רבות. הבריגדה השתתפה גם במתקפה הסופית של בעלות הברית באיטליה (9-15 באפריל 1945). ב־8 במאי נכנעה גרמניה הנאצית לבעלות הברית, ובכך החל פרק חדש בתולדותיה של ההתנדבות היהודית לצבא הבריטי. בכל פעולות הלחימה איבדה הבריגדה 60 מלוחמיה.

הסיוע לשרידי השואה

עם המעבר לפעילות שגרתית במסגרת צבאות הכיבוש באירופה מיקדו המתנדבים היהודים בצבא הבריטי את תשומת ליבם לשרידי השואה. הפעילות בתפוצות החלה בצפון אפריקה עם שחרורה של לוב. חיילי פלוגות ההובלה סייעו לשיקום הקהילות ובפעילות סעד והוראה בבתי ספר יהודיים שהם פתחו. לאחר הנחיתה באיטליה המשיכו יחידות ההובלה וההנדסה בשיקום הקהילות ככל שהתקדמו צפונה. לאחר שחרורה של רומא הם השתתפו בחידוש חיי קהילתה.

לאחר כניעת גרמניה הנאצית הלכו ותכפו הפגישות של המתנדבים היהודים בצבא בריטניה עם פליטי השואה ושרידי הקהילות. החיילים אירגנו מחדש את הקהילות, אספו מידע על הניצולים, סיפקו מזון

בדרכם לארץ ישראל. יחידות התובלה מילאו תפקיד מפתח בהעברת הפליטים. לאחר שהתברר לצבא הבריטי שמגמת פניהם של הפליטים היא ארץ ישראל, הוא סגר את הגבולות בצורה יעילה. לעומת זאת, נפתחו אפשרויות חדשות לקליטת יהודים בהיקף ניכר ובתנאים טובים יותר באזור הכיבוש האמריקני בגרמניה. החיילים היהודים העתיקו אפוא את מוקד פעילותם למחנות העקורים בגרמניה. ריכוזם של ניצולי השואה במחנות העקורים יצר בעיה בין־לאומית, ועל הבריטים הופעל לחץ כבד לאפשר לעקורים לעלות לארץ ישראל ולהקים בה מדינה יהודית. האמריקנים דרשו להעלות מיד לארץ 100 אלף פליטים יהודים - בניגוד גמור למדיניות בריטניה. כך נוצר קרע בין ארה"ב לבריטניה בשאלת ארץ ישראל - קרע שהיה בין הגורמים להחלטת בריטניה להעביר את שאלת ארץ ישראל לדיון באו"ם. בעקבות המהלך הזה התקבלה ב־29 בנובמבר 1947 ההחלטה על חלוקת ארץ ישראל למדינה יהודית ולמדינה ערבית.



הרמטכ"ל חיים לסקוב בעת היותו רס"ן | יוצאי הצבא הבריטי התמידו במשך כמה עשורים בשירות בקבע ובמילואים בצה"ל בכל רמות הפיקוד ובכל החילות. כך, לדוגמה, שניים מהרמטכ"לים בשנים 1947-1961 - חיים מקלף ומרדכי לסקוב - השתחררו מהצבא הבריטי בדרגת מייג'ור (רס"ן)

ישראל. בשנים 1945-1946, כאשר ההגנה נמצאה בתקופה של משבר ושל התלבטות, השתחררו המתנדבים מהצבא הבריטי והביאו איתם ניסיון וידע בכל היבט של בניין הצבא והלחימה בשדה הקרב. אולם ההגנה התקשתה לשלב את המשוחררים בארגון.

ראשי ההגנה, ככלל, לא העריכו בעוד מועד שהאיום העיקרי הצפוי ליישוב היהודי בארץ ישראל הוא הצבאות הערביים הסדירים, ולכן לא חזו את המהפך שעל הארגון לעשות מגוף צבאי למחצה לצבא סדיר כדי להתמודד עם האיום הצפוי ליישוב היהודי לאחר שהבריטים יעזבו את הארץ (בין המעטים בהגנה שצפו את ההתפתחות הזאת היה אלעזר "לסיה" גלילי, שייסד את הוצאת "מערכות" יחד עם אליעזר ליבנה ועמד בראשה במשך קרוב ל־30 שנה).

דוד בן־גוריון חזה את העימות הצפוי עם צבאות ערב ובחן באפריל ובמאי 1947 את מידת יכולתו של הארגון להתמודד עם הצבאות האלה. מסקנתו הייתה שההגנה אינה בנויה להתמודדות כזאת וכי על היישוב היהודי להקים צבא סדיר. בן־גוריון העדיף שיוצאי הצבא הבריטי, שצברו ניסיון צבאי רב, יהיו חוט השדרה של הצבא שיוקם והוא העריך כי לרשות היישוב עומדות שנתיים להקמתו. אולם הערכתו התבדתה במהירות, שכן כבר בספטמבר 1947 הודיעו הבריטים כי בכוונתם לצאת בהקדם מארץ ישראל. ככל שהחמיר המצב הביטחוני, נזקק בן־גוריון יותר ויותר לעצתם של יוצאי הצבא הבריטי הן בשאלות יסוד של בניין הצבא, כמו הקמת המטה הכללי ואגפיו, והן במתן מענה לאתגרים מזדמנים.

מלחמת העצמאות החלה למחרת החלטת האו"ם על חלוקת הארץ לשתי מדינות. חלקה הראשון של המלחמה - עד יציאת הבריטים ב־14 במאי 1948 - היה מלחמת אזרחים בין היישוב היהודי ליישוב הערבי בארץ ישראל, ומ־15 במאי 1948 נכנסו למערכה צבאות ערב. הצבא הסדיר היהודי - שמ־31 במאי 1948 נקרא צה"ל - הוקם במהלך המלחמה. מ־פברואר 1948 ואילך גויסו החיילים המשוחררים מהצבא הבריטי יחד עם כל המגויסים האחרים. ביום שבו הוקמה המדינה (14 במאי 1948) מנה הצבא שבדרך 30,573 מגויסים (כולל נשים). ביוני, תוך כדי הלחימה נגד צבאות ערב, הושלם ארגונו של המערך הלוחם ב־12 חטיבות, ובמקביל נמשכה הקמתם של גרעיני החילות. עד סוף 1948 מנה צה"ל יותר מ־92 אלף מגויסים.

יוצאי הצבא הבריטי הקימו את מערכי ההדרכה של מרבית החילות וכתבו את ספרות ההדרכה. חשיבות מרכזית הייתה להם בתחומי ההכשרה הבאים: התותחנים, המודיעין, הקשר, השריון, החימוש, ההנדסה, ההספקה, הרפואה והמשטרה הצבאית. במהלך המלחמה חל מהפך של ממש במערך ההדרכה: בהיקפו, בנושאו, בשיטותיו ובתכניו. הקורסים החד־פעמיים הפכו לבתי ספר ואחר כך לבסיסי ההדרכה שהכשירו את המשטרתיים בכל חילות הצבא. מהצבא הבריטי הובאו מושגי הסיוע ושיתוף הפעולה בין החילות

ברוטניה להעביר את שאלת ארץ ישראל לדיון באו"ם. בעקבות המהלך הזה התקבלה ב־29 בנובמבר 1947 ההחלטה על חלוקת ארץ ישראל למדינה יהודית ולמדינה ערבית.

במסגרת הסיוע ל"בריה" נאלצו החיילים לזייף מסמכים, לגנוב ממחסני הצבא הבריטי ציוד ומוזון ולהשתמש בכלי רכב צבאיים כדי להסיע את הניצולים אל הנמלים. הפעילות הזאת, שהייתה כמובן מנוגדת לחוקי הצבא, ושכללה גם גניבת נשק למען ההגנה והברחתו לארץ, כונתה בראשי תיבות TIG - "תלחם טיזי געשעפטן" - ערבוב של ערבית ושל יידיש שמשמעותו "עסקי שק לישבני", כלומר עניינים שהשתיקה יפה להם.

כאשר פירקו הבריטים את הבריגדה במאי 1946 ושיחררו את המתנדבים היהודים מהצבא, הוחלפו כ־130 מחיילי הבריגדה ב"כפילים": ניצולי שואה שנשלחו לארץ במסווה של חיילים יהודים מארץ ישראל, בזמן שהחיילים האמיתיים נשארו באירופה במחותרת והמשיכו לפעול בעסקי ה־TIG. "הכפילים", שלמדו בזריזות את תפקידם, הגיעו לארץ ו"השתחררו" מהצבא הבריטי במקום החיילים שנשארו באירופה.

עם פירוק הבריגדה ושיחרור המתנדבים היהודים כתב אלכס אליז, מפקד כיתת הצלפים בגדוד הראשון בבריגדה (ולימים אבי תורת הקליעה בישראל ומנחי יסודות הקליעה והצלפה בצה"ל) ומשורר רגיש את השיר "שירי האַהְרוֹן" המסתיים במילים הבאות:

"מְחַזְיִתוֹת גוֹלָה חוֹזְרִים כּוֹלֵם הַבַּיְתָה / דְּגָלִי כְּחוֹל־לֶבֶן בְּרֹאשׁ הַגְּדוּד הַשָּׁב. / וְעֲלִיהֶם חוֹתֵם חֲזוֹן, שְׁתֵּם לְפִתֵּעַ - מִגֵּן דָּוִד וְחִי"ל בְּרִקְמֹת זָהָב."⁴

גרעין לצבא עברי סדיר

הקמת גרעין לצבא עברי סדיר הייתה אחת ממטרות היסוד של ההתנדבות לצבא הבריטי. המתנדבים ראו בצבא הבריטי בית ספר שבו ניתן ללמוד את תורת ארגונו, הקמתו והפעלתו של הצבא הסדיר - תורה שניתן יהיה ליישם כאשר תגיע העת להקים צבא עברי בארץ

מספר המגויסים	החיל	
5,258	Bufs ; Palestine regiment; Jewish Infantry Brigade Group	חיל הרגלים
4,951	RASC - Royal Army Service Corps	חיל ההובלה
4,651	RE - Royal Engineers	חיל ההנדסה
3,222	AMPC - Auxiliary Military Pioneer Corps	החפריים
3,888	ATS - Auxiliary Territorial Service	חיל הנשים
831	WAAF/RAF - Women Auxiliary Air Force	חיל הנשים - בחיל האוויר
2,652	RAF - Royal Air Force	חיל האוויר
1,146	RN - Royal Navy	חיל הים
1,043	RAOC - Royal Army Ordnance Corps	חיל הציוד
802	RA - Royal Artillery	חיל התותחנים
700	Egypt volunteers	גיוס מצרים (מתנדבים לחילות שונים ובעיקר ל-REME)
400		מתנדבים יהודים בחו"ל
397	RAMC - Royal Army Medical Corps	חיל הרפואה
251	REME - Royal Electrical and Mechanical Engineers	חיל החרושת (ללא המתנדבים שעברו לחיל במצרים)
240	ME (Middle East) Commando 51	הקומנדו
192	Royal Corps of Signals	חיל הקשר
200	Old veterans	פלוגת הקשישים
לפחות כמה מאות	Intelligence Corps	חיל המודיעין
30,824		סה"כ

במאבקו להקמת צבא סדיר, ממלכתי, הנאמן לממשלה ומשוחרר מכל זיקה פוליטית.

יוצאי הצבא הבריטי התמידו במשך כמה עשורים בשירות בקבע ובמילואים בצה"ל בכל רמות הפיקוד ובכל החילות. כך, לדוגמה, שניים מהרמטכ"לים בשנים 1947-1961 - חיים מקלף ומרדכי לסקוב - השתחררו מהצבא הבריטי בדרגת מייג'ור (רס"ן). עד היום ניכרת השפעתם של יוצאי הצבא הבריטי על יכולת הלחימה של צה"ל ועל ארגונו.

סיכום

השנה ציין העולם 70 שנה לניצחון על גרמניה הנאצית - ניצחון שהושג בזכות מאמץ אדיר של עשרות מיליוני בני אדם. למאמץ הזה תרם כמיטב יכולתו גם היישוב היהודי הקטן בארץ ישראל. חלק מרכזי מהמאמץ הזה היה התנדבותם של יהודים תושבי ארץ ישראל לצבא בריטניה. המתנדבים האלה מילאו משימות קריטיות ליישוב היהודי בארץ ישראל: הם תרמו למאמץ של בעלות הברית להכריע את גרמניה הנאצית, טיפלו בניצולי השואה והפכו אותם לגורם חשוב במאבק הציוני להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל והם גם היו הגרעין להקמת צבא יהודי סדיר.

ההערות למאמר מופיעות בסוף הגיליון.

השונים - הרגלים, השריון, הארטילריה, ההנדסה והאוויר. כן הובאו ממנו הידע הכרוך בתפעול הנשק הצוותי (כמו מקלעים כבדים, תותחים ושריוניות); הליכים ממוסדים של פיקוד ושל עבודת מטה; הידע להפעלת סיוע, לשליטה על הכוחות, לבקרה ולדיווח; המושג "תרגולת" - סדר קבוע של פעולות שיש לבצע במצב מסוים ואימונו של החייל לבצעם; התפיסה שלפיה הכוח הסדיר חייב לספק לעצמו את כל צרכיו הלוגיסטיים; הדאגה לחייל מגויסו ועד להכנתו לשחרור. היו אלה יוצאי הצבא הבריטי שהקימו את המטה הכללי על שלושת אגפיו - מבצעים, אפסנאות וכוח אדם - ותיפעלו אותו באורח תקין על פי נוהל קבוע. על פי הנוהל הבריטי הוכפף המודיעין לאגף המבצעים, ורק מאוחר יותר הפך לאגף עצמאי, רביעי במספר. עם זאת, לאחר הקמתו היו אלה בעיקר יוצאי הצבא הבריטי שאיישו שתיים מזרועותיו: המחקר וביטחון השדה.

תרומתם של מפקדים, של קציני מטה ושל לוחמים יוצאי הצבא הבריטי הייתה קריטית ואיפשרה את הקמתם ואת פעולתם של רבים מהגופים המרכזיים בצה"ל ובהם חטיבות חיל הרגלים, חילות התותחנים, השריון, הקשר והמודיעין, השירותים המקצועיים השונים, גופי הגיוס וההכשרה. אולם משמעותה של תרומת המתנדבים יוצאי הצבא הבריטי היא מרחיקת לכת יותר מזה. השירות בצבא הבריטי הקנה למתנדבים את התפיסה כי איש הצבא נאמן תמיד ובכל תנאי לתפקידו ולדרג הממונה וכי אנשי הצבא כפופים למדינאים המנהלים את המלחמה. מהסיבה הזאת הם היו המשענת שעליה נסמך בן-גוריון